

יהושע בן-נון : קרע וגעגועים, במלחמה על ארץ ישראל ובמלחמתה של תורה

שמואל לונדנר

מבוא

וְעַל-פְּסָגַת נְבו מוֹל הַשָּׁמַשׁ הַבָּא,
נוֹרָא הוּד כְּפִנֵי מְלֶאֶךְ הַקָּרֵב,
עֵמֶד יְהוֹשֻׁעַ בֶּן-נוֹן יִתֵּן קוֹל
עַל-רֹאשׁ צָבָאוֹ הָעֲצוּמִים וְרָב.

קוֹלוֹ יֵצֵא כַחֵץ, מְלֵא עֲצָמָה, עֲזוֹזוֹ,
דְּבָרוֹ יִבְעַר כְּלֶפֶיד, כְּאֵשׁ;
גַּם-הַמְדָּבָר הַנוֹרָא, הַמְדָּבָר הַרִיקוֹ,
עוֹנָה אַחֲרָיו: "יִשְׂרָאֵל! קוּם רְשׁוֹ!"

שורות אלו של ביאליק, מתוך שירו "מתני המדבר האחרונים"¹, מציגות את יהושע כמנהיג כריזמטי ודגול, כנואם הרתם את צבאו למפעל אדיר ממדים. גבוהות הן הדרישות והציפיות ממשיך דרכו של משה רבנו, כובש הארץ, מקים המדינה היהודית הראשונה, מוביל ההתיישבות של עם ישראל על ארצו, והכל בעת ובעונה אחת.

במסגרת עבודה זו ננסה לצייר קווים לדמותו של יהושע בן-נון **המקראי**, "איש אשר רוח בו"², ואת היחסים בין הקווים האלה. פניה הרבות של אישיותו, כמצביא ומחנך כאחד, מהוות דוגמא וקנה מידה למנהיג שכישוריו אינם מוגבלים רק לפיקוד צבאי. ננסה גם להצביע על פניו הייחודיות של יהושע בעזרת השוואה למנהיגים מקראיים אחרים.

בניסוח מוטיבציה זו, לא לחינם הדגשנו את המילה **מקראי**. התנ"ך אינו תמיד חד-משמעי, ולעיתים תכופות רב הנעלם על הנאמר בפירושו. בכך נותן המקרא מקום לפרשנות אישית ואקטואלית, שתיגע בנו ותעשיר אותנו. וכמאמר חז"ל: "אחת דיבר א-לוהים, שתיים זו שמעתי – מקרא אחד יוצא לכמה טעמים"³. לכן, אין לנו עניין בפן ההיסטורי של האיש יהושע או באמינותו העובדתית של ספר יהושע. נשאב מהמקורות היהודיים המוקדמים והמאוחרים על מנת לגעת, אפילו כקוצו של יו"ד, בדמות יהושע כפי שהוא מתואר בתנ"ך, ולקבל ממנו את ערכיו ואת השראתו, את "הרוח אשר בו".

¹ חיים נחמן ביאליק, שירים, תל-אביב התשנ"ז, הוצאת דביר, עמ' ס-סא.

² במדבר כז, יח.
³ ילקוט שמעוני תהלים סב, תשפג.

יהושע כמצביא – כיבוש העי

תחילת הופעתו של יהושע במקרא מתמקדת באופן מובהק בתפקודו כמצביא. לאחר יציאת מצרים, בשליחותו של משה, "ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב"⁴. במילים אחרות, יהושע מכהן כרמטכ"ל, בזמן שהכוח המדיני-רוחני נמצא בידי משה. כארבעים שנה מאוחר יותר, יהושע מקבל מידי רבו את המושכות, ומפי הנבואה נמסרת לו משימתו הברורה: "חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה, את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם"⁵.

יהושע אכן מתייחס אל המשימה ברצינות. כאשר הוא מבסס את שלטונו הצעיר, הוא נשען על שני מקורות שהם אחד. בראש ובראשונה מתוקף הסמכתו ע"י משה, כפי שמשקף מתשובת העם לפקודותיו הראשונות: "ככל אשר שמענו אל משה, כן נשמע אליך". ובנוסף מתוקף ההסכמה הא-לוהית המתבטאת במעשה הנס של חציית מי הירדן, בעקבותיו מעיד הכתוב: "ביום ההוא גידל ה' יהושע בעיני כל ישראל, ויראו אותו כאשר יראו את משה"⁶.

לאחר כיבוש יריחו, יהושע ניגש אל העיר השנייה ברשימה, העי. הניסיון הראשון לכבוש את העיר כושל ונהרגים כשלושים וששה לוחמים⁷, ועל סיבות הכישלון נרחיב להלן. כיבוש העי הינו הקרב המפורט ביותר בתנ"ך, וננסה לסכם בקצרה את שלביו העיקריים.

תקיפתו של יהושע הינה נבונה ומחושבת, ומטרתה ברורה: כיבוש והריסת העי. הוא שולח בחשאי כוח עתודה שימתין מאחורי העיר: "ויצו אותם לאמר: ראו אתם אורבים לעיר מאחורי העיר"⁸. את תמצית תחבולתו הוא מסביר בהמשך:

"ואני וכל העם אשר אתי נִקְרַב [=נתקרב] אל העיר, והיה כי יצאו לקראתנו [...] ונסנו לפניהם. וַיֵּצְאוּ אַחֲרֵינוּ עַד הַתִּיקְנוּ אוֹתָם מִן הָעִיר [...] ואתם תקומו מהאויב והורשתם את העיר"⁹.

מספר מעקרונות ההתקפה באים לידי ביטוי בקטע. הבולטים שבהם הם ההפתעה והטעייה, ובפרט משיכת עתודת המגן של האויב הרחק מהעיר. בעזרת דימוי מאמץ עיקרי בגזרה אחת והתקפה פתאומית מכיוון לא צפוי, נוצרת תדהמה בקרב המגנים. הכוח המסיח הופך אף הוא לכוח תוקף:

"ויראו [אנשי העי] והנה עלה עשן העיר השמימה, ולא היה בהם ידיים לנוס הנה והנה. והעם הנס [אל כיוון] המדבר נהפך אל הרודף"¹⁰.

המאמץ המרוכז מכל הכיוונים מוביל להכרעתו של האויב ולתליית מלך העי.

הקרב כולו ותיאורו הארוך משקפים אם כן את גאונותו הטקטית של יהושע, שעל-פי מקורות מסוימים¹¹ נקרא "בן-נון" בעקבות **בינתו** היתירה. ואם כך נשאלת השאלה: מדוע נכשל הניסיון הראשון לכיבוש העי? מהמקרא עצמו משתמע כי בני ישראל הפסידו בקרב בגלל הפרת החרם על יריחו¹². אך מהמדרש¹³ עולה הסבר נוסף. בניסיון הראשון יהושע לא התלווה אל הצבא, אלא הסתפק בשליחת לוחמים אל הקרב ובפיקוד מרחוק: "ויעלו מן העם שמה כשלושת אלפים איש [ללא יהושע], וינסו לפני אנשי העי"¹⁴. על-פי חז"ל, זאת הסיבה לכישלון: יהושע לא הוביל את הלוחמים בשדה הקרב.

ומכיוון שכן, מן הראוי לחקור את הפן המנהיגותי של יהושע, מעבר לכישוריו הצבאיים. האם באמת היווה מוקד כוח, מוביל ורותם את פקודיו לקרב? לשון אחרת: האם התנהגותו בניסיון הראשון לכיבוש

⁴ שמות יז, ט.

⁵ א, ו. כל ההפניות הסתמיות מספר יהושע.

⁶ ד, יד.

⁷ ז, ה.

⁸ ח, ד.

⁹ ח, ה-ז.

¹⁰ ח, כ.

¹¹ רמב"ן על שמות לג, יא.

¹² ז, יב.

¹³ ספרי ואתחנן כט.

¹⁴ ז, ד.

העי רומזת למדיניות שיטתית של ריחוק וניתוק? או שמא המקרה של העי הינו בבחינת "יוצא מן הכלל המעיד על הכלל"?

יהושע הנואם והמחנך

את שאלתנו האחרונה נתקוף בעזרת ניתוח דפוסי הפעולה של יהושע המנהיג, מחוץ להקשר הצבאי. נאומיו החינוכיים תופסים מקום ניכר בספר. מיד לאחר הכניסה לארץ, "ויאמר יהושע אל בני ישראל: גִּשְׁו הנה וְשָׁמְעוּ את דבר ה'";¹⁵ "ויאמר אל בני ישראל: אשר ישאלון בניכם מחר..."¹⁶. אף באמצע המערכה ממשיך הוא לעודד את כוחותיו: "לא היה דבר מכל אשר ציווה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל"¹⁷.

דוגמא אופיינית ניתן למצוא בסוף הספר. פרקים כג-כד מוקדשים לנאומיו של יהושע בערוב ימיו. הוא מזכיר את היסטוריית עם ישראל, את הברית עם א-לוהים, את הלכידות של עם ישראל, ומעודד לדבוק בערכיו של תורת משה. הוא משיג את התוצאה הרצויה: "ויען העם ויאמר: חלילה לנו מעזוב את ה'... הנשאים הבולטים בנאומים הם הערכת ערך הארץ, הכרת היסטוריית העם והחיבור לחברה היהודית-ישראלית, וכל זה תוך הדגשת חשיבות הכיבוש, הסרת הפולחנים האליליים, והשרשת הערכים היהודיים. גם בשאר נאומיו, יהושע משתמש במוטיבים דומים בכדי להטמיע את הערכים ואת התרבות התורנית, או במילים אחרות: ליצור עם.

יתר על כן, יהושע מבצע מספר מעשים סמליים. הוא מקים כמה גלעדים¹⁹ ומקריא בפני בני ישראל את התורה כשהם עומדים סביבו על שני הרים²⁰. בקרב העי "לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים את כל יושבי העי"²¹. לניסים שהוא מחולל – חציית מי הירדן²² והפלת מטאורים על האויב²³ – יש גם מטרה חינוכית. הם מסמלים כי הקב"ה מסכים ומאשר את פועלם, ולכן מעניק להם עזרה.

לבסוף, פרט לקרב העי הכושל, יהושע תמיד מתלווה אל העם בקרב, כפי שמעיד ניסוח הכתובים: "וַיִּנְגְּעוּ [=ויתרחקו] יהושע וכל ישראל"²⁴, "ויבא אליהם יהושע"²⁵, "ויעבור יהושע וכל ישראל"²⁶, "ויבא יהושע בעת ההיא"²⁷, וכהנה רבות. דומה כי יהושע הפיק לקחים מכישלון העי – הוא למד ליישם את עיקרון הדוגמא האישית, הלא הוא יסוד מרכזי בתורת המנהיגות הצבאית.

יהושע אם כן אינו רק לוחם וגנרל – הוא גם נואם ומחנך, מנהיג במובן הערכי של המילה. למעשה, צדו הרוחני של יהושע כבר מופיע בחמשה חומשי תורה, כאשר הוא מתואר כמשרתו ותלמידו של משה: "ויהושע בן-נון נער [=משרת], לא ימיש מתוך האהל"²⁸. בפרק הבא נבקש לדון ביחס בין שני המרכיבים האלו של דמותו של יהושע, רוח ומלחמה. שני הצדדים של אותו המטבע, שאמנם אינם סותרים, אך יוצרים מתח והשראה, מלחמתה של תורה כנגד מלחמתם של מלכים.

מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה – יהושע ודוד

את שני הפרצופים של יהושע ניתן לנתח כאשר הם מושווים לתיאורו של דוד המלך המקראי. התנ"ך נוהג להציג מנהיגים מגוונים, לעיתים שונים באופיים באופן קיצוני. ואמנם יהושע ודוד בולטים בהיותם, כל אחד בזמנו, סמכויות מרכזיות ובלעדיות בארץ ישראל²⁹. מה מלמדים הם זה על זה?

---

¹⁵ ג, ט.	²³ י, יא.
¹⁶ ד, כא.	²⁴ ח, טו.
¹⁷ ח, לה.	²⁵ י, ט.
¹⁸ כד, טז.	²⁶ י, כט.
¹⁹ ד, ט; ז, כו; ח, ל.	²⁷ יא, כא.
²⁰ ח, לג.	²⁸ שמות לג, יא.
²¹ ח, כו.	²⁹ לעומת שמואל הנביא או שאול המלך, ששלטוניהם לא התאימו לשניים מהקריטריונים ביחד.
²² ג, יג.	

מבחינת סדר המקראות, המקרא בוחר להציג את פניו הצבאיים של יהושע במלחמת עמלק בראשונה, ורק לאחר מכן את קשרו ההדוק עם משה נותן התורה. חז"ל הטיבו לומר כי "מתחילה לא היה בן תורה, והיו ישראל קורין אותו כסיל, ובשביל שהיה משרת משה זכה לירושתו"³⁰. באופן כללי, לאורך כל ספר יהושע, המקרא משקף את יהושע המחנך כחי בצלו של משה. חוזרים ונשנים הביטויים כגון "משרת משה"³¹, "כאשר צָנָה משה"³², "ככל אשר דיבר ה' אל משה"³³, "ויתן משה"³⁴, ועוד, רובם ככולם בהקשרים רוחניים-חינוכיים. חז"ל שוב סיכמו את העניין באומרים "פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה"³⁵.

דוד המלך, לעומת זאת, מופיע תחילה כרועה צאן, מתבודד יחידי במדבר וחושב מחשבותיו הגדולות על גורל עמו³⁶. הוא גם מצטייר כמנגן³⁷, עם נטייה למוזיקה רוחנית ואוורירית שמרגיעה את שאול. רק מאוחר יותר הקורא מגלה שהוא לוחם אמיץ – נגד גלית או כמלך כובש ומנצח. הוא לא נוהג להזכיר את רבו שמואל, והתנ"ך אינו רומז להקבלה ביניהם.

יתר על כן, יהושע מקבל חיזוקים רבים מאת ה', עם שימוש בולט במילים "חזק ואמץ"³⁸ או "אל תירא ואל תחת"³⁹. למרות שדבקו במטרה ומקצועיותו ראויים לשבח, נראה כי יהושע הצטרך לחיזוקים רבים לשליחותו. ומאידך, דוד אינו זקוק לשום חיזוק רוחני. על דוד אף נאמר "שבת בבית ה' כל ימי חיי"⁴⁰, ויצירתו הגדולה והמפורסמת היא ספר תהלים, הוא אוסף שירים ופואמות. תהילתו ותפארתו של יהושע כאיש מלחמה דגול היורד לקרב; בזמן שדוד בשלב מסוים מפסיק לעסוק במלחמה ומאציל מסמכותו לגנרלים שונים ומשונים. מעניין גם כי דוד מתחמק במשך כמה שנים מלעלות על כס המלוכה אף שכבר נמשח⁴¹. לא מצאנו שיהושע ברח מאחריותו המדינית.

לכל הנאמר לעיל ננסה לתת סיכום הולם וקולע: יהושע הוא איש מעשה ומלחמה אשר נאלץ להיות מחנך ומנהיג רוחני בעל כורחו. דוד הוא איש רוח אשר נכפתה עליו לקיחת המושכות הצבאיות-מדיניות. ושני אישים גדולים אלו נפגשים באמצע, כל אחד מכיוונו שלו, ונזכרים ומקודשים לעד במסורת ישראל ובזיכרון הקולקטיבי היהודי, חקוקים בתודעתנו כמייסדיה הקדומים של מדינת עם ישראל.

מו, ל; ובהכתב והקבלה לבראשית ד, ב (ועיין רשר"ה שם).

³⁷ שמואל א טז, יא-כג.

³⁸ א, ו; א, ז; א, יח; י, כה.

³⁹ ח, א.

⁴⁰ תהלים כז, ד.

⁴¹ ראה למשל שמואל א פרק כד.

³⁰ ילקוט שמעוני משלי כא, תתקנט.

³¹ א, א.

³² ח, לא.

³³ יא, כג.

³⁴ יג, כד.

³⁵ ספרי פנחס קמ.

³⁶ הניסוח ע"פ ח"י ביאליק, [על ספרים ואישים במקרא](#), "סיפורי התורה". הרעיון מופיע ברבנו בחיי לבראשית

סיכום

עבודה קצרה זו, המסמנת ראשי פרקים בהבנת מנהיגותו הייחודית של יהושע, ניסתה לכסות את הנקודות המרכזיות של הנושא כפי שהן מופיעות במקרא ובחז"ל. כיוונים נוספים ומעמיקים יותר נחשפים בכתבי המקובלים, אך קוצר היריעה מונע התייחסות מקיפה לרזים אלו.

אך אפילו במסגרת הזאת, הצלחנו להציג אישיות מורכבת, ויש שיאמרו קרועה, בין מקצועיותו הצבאית לבין אחריותו כמנהיג רוחני. מבקש הוא בו-זמנית לרשת את הארץ ולחנך את העם, משתדל הוא להשקיע בפקודיו ובמשימה, ובפקודיו שגם הם המשימה.

אפשר לשאוב עקרונות אוניברסליים מהסיפור המקראי, ללא תלות במרחק ההיסטורי או במוסר המלחמה השונה בתכלית מהנהוג כיום. כפי שראינו, קיימים סוגים שונים של מנהיגות ושל איזון בין האלמנטים שלה. יהושע, בעוזו ובענוותו, הינו דרך אחת שראוי ללמוד ממנה – בהיותה הראשונה שנסללה במסורת הצבאית של עם ישראל.

נחתום בסוף השיר שאתו פתחנו את המבוא, בל נשכח את געגועיו וכיסופיו של גיבורנו לרבו ולאדונו הנערך, שכל כך השתדל לחקות:

הן מבקשות את-משה, את-משה המת!

וכאיש אחד כל פנות העם

כָּרְעוּ פְּתָאם מוֹל רוּחַ אִישׁ הָאֶל-לֵהִים,

אֶל-מוֹל רַעַם הַנְּאָמָן, הָרָם.